

«... og hvem ser JOHANNE?»

Filmen om Johanne handler om rusproblemer hos foreldre og hvordan det kan gi seg utslag hos barn. Filmen er blitt til i et samarbeid med Barn av Rusmisbrukere (BAR). Filmen og denne veilederen er laget av Voksne for Barn med støtte fra Helsedirektoratet.

Hensikten med veilederen er å beskrive en fremgangsmåte for å arbeide med bekymringer for enkeltelever.

- **Del 1 handler om arbeid med bekymringer og samtaler med barn og foreldre**
- **Del 2 består av ulike vedlegg og verktøy til bruk i arbeidet**

Veilederen vier god plass til å beskrive involvering av foreldre.

Den fremgangsmåten som etter hvert foreslås i veilederen vil være aktuell i forhold til mange problemer som kan oppstå i forhold til en familie. Vår ambisjon er at fremgangsmåten skal være en god måte å jobbe på ved bekymringer generelt.

Alle som jobber med barn er omfattet av en melde- og opplysningsplikt til barnevernet. Det er ikke Voksne for Barns hensikt å rokke ved den. Erfaringsmessig lar det seg ikke alltid gjøre å involvere foreldrene i bekymringen om barnet. Noen ganger kan det også være til skade for barnet å involvere foreldrene, som for eksempel vold og mishandling/overgrep. Hensynet til barnet må alltid komme foran hensynet til foreldrene.

©Voksne for Barn 2016

Filmen « ...og hvem ser Johanne?» og en refleksjonstest for alle voksne finner du på vfb.no/johanne.

Voksne for Barn har også gitt ut film og veiviser om Johannes lillebror, «Hvem kan hjelpe Jesper?». Dette materialet er å finne på vfb.no/jesper

Del 1 Arbeid med bekymringer og samtaler med barn og foreldre

Innledning

Johannes situasjon er ikke unik sett i et nasjonalt perspektiv. Tall fra Folkehelseinstituttet (2011) antyder at så mange som 450 000 barn kan være berørt av foreldrenes rusproblemer og psykiske problemer. Ofte er det ikke så åpenbart at et barn kommer fra et hjem hvor det misbrukes alkohol. Det er ikke noe foreldrene eller barna snakker så høyt om. I mange tilfeller er det heller ingen åpenhet om det innad i familien fordi foreldrene kanskje ikke har erkjent at de har et problem.

En mye brukt definisjon i Norge på misbruk av rusmidler er denne:

Det foreligger et rusmisbruk når bruken av rusmidler virker forstyrrende inn på de oppgaver og funksjoner som skal ivaretas av familien.

Dette gjelder også når rusmiddelbruket belaster og forstyrrer de følelsesmessige relasjonene i familien.

Kilde: (Frid Hansen/Borgestadklinikken).

Tabellen under gir et bilde på hvilke utfordringer vi står overfor når det gjelder å identifisere og å gripe inn overfor barn med foreldre som ruser seg:

		FORELDRENE	
		Rusmiddelproblemet hos foreldre er kjent	Rusmiddelproblemet hos foreldre er IKKE kjent
BARNA	Tegn på mistilpasning hos barnet	<p>A: Disse barna er lettest å identifisere. Barna kan vise tydelige tegn på mistilpasning for eksempel gjennom utagerende atferd eller tilbaketrekning og tristhet.</p> <p>Omsorgssituasjonen kan være dårlig. Barna kan ha behov for oppfølging og hjelp.</p>	<p>B: Barna viser tydelige tegn på mistilpasning, og hjelpebehovene kan være de samme som for gruppe A. Når en ikke kjenner til foreldrenes rusmiddelproblemer og konsekvensene av disse for barnas dagligliv, kan en ende opp med å behandle barnas symptomer uten å forholde seg til rusproblemet hos foreldrene som en sentral årsak til barnas problemer.</p>
	IKKE tegn på mistilpasning hos barnet	<p>C: Barna fremstår som upåvirket eller til og med ekstra ressurssterke og tilpasningsdyktige.</p> <p>Barna vil ofte kompensere for foreldrenes manglende omsorg ved å innta rollen som den voksne og ansvarlige. Selv om barna fremstår som velfungerende kan de slite med emosjonelle og kognitive vansker, og det kan på sikt medføre en større sårbarhet for utvikling av psykiske lidelser som depresjon og angst i voksen alder.</p>	<p>D: Det er disse barna det er vanskeligst både å identifisere og intervenere overfor. Når det gjelder disse barna, er det viktig å legge merke til de vage signalene som gir en følelse av uro, selv om en ikke umiddelbart klarer å identifisere og sette ord på hva som forårsaker den.</p>

(Kilde: Helsedirektoratet/Bjørn H. Solbakken og Grethe Lauritzen 2004).

Å jobbe med bekymringer i det daglige

Noen ganger møter vi barn som umiddelbart fanger vår oppmerksomhet og gjør oss bekymret. Det som fanger vår oppmerksomhet kan være mye. Det kan være tydelig tegn, men også noe som best lar seg beskrive som diffust og utydelig slik at det er vanskelig å sette fingeren på hva det er. Man forstår ikke, men det er noe ved dem. Noen ganger kan det være ting barna sier eller gjør, andre ganger kan det være måter barna opptrer på.

Du finner mer om dette under punktet *Når blir vi bekymret for et barn?*

I de fleste tilfeller tror vi det er best å gå et skritt videre dersom den fornemmelsen man har vedrørende et barn best kan beskrives som bekymring eller noe en ikke helt forstår. Man trenger å finne ut mer. Det er ikke en god strategi å vente og se om dette går over av seg selv. En konsekvens av det kan være at man blir så vant til det en er bekymret over at man ikke lenger legger merke til det. Det forsvinner ikke nødvendigvis hos barnet!

Barnets perspektiv

Barnets perspektiv står sentralt når man jobber sammen med barn. Hvordan noe oppleves fra barnets ståsted er noe en i det daglige må forholde seg til. Dette gjelder også i når en skal jobbe med bekymringer i forhold til barn. Hvordan er situasjonen for barnet?

Barns perspektiv varierer fra barn til barn. Barnets perspektiv handler om hvordan verden ser ut fra **dette barnets** ståsted. Barn klarer ikke alltid å ta et annet perspektiv enn sitt eget. Dette avhenger selvfølgelig en del av barnets alder og utvikling. Det er ikke uvanlig at det oppstår konflikter mellom barn som har vanskeligheter med å bevege seg mellom ulike perspektiver. Også voksne kan synes det er vanskelig. Konflikter ved samlivsbrudd kan være eksempler på det.

Det er vesentlig at foreldre er i stand til å se verden fra barnets ståsted. Men også lærerne må kunne innta barnets perspektiv. I de fleste tilfeller må en snakke med barnet for å få et grep om hvordan barnets verden ser ut.

Det er den totale kunnskap og kjennskap foreldre og lærere har til et barn som danner grunnlaget, samt evnen til å leve seg inn i barnet. Med dette som bakteppe kan mange foreldre sette seg inn i barnets ståsted og også med rimelig nøyaktighet vurdere hvordan barnet har det i en gitt situasjon. De kan se hvordan, og på hvilken måte noe kan påvirke barnet, både negativt og positivt. Derfor er den kjennskapen foreldre har til sitt barn av stor betydning. Læreren kan kanskje kjenne igjen situasjoner som ligner fra skolehverdagen. På denne måten får en et godt grunnlag for å vurdere barnets behov for hjelp og støtte.

Å gi seg selv et mandat

På forhånd er det viktig at skolen gir seg selv et mandat til å jobbe med bekymringer. Det handler mye om armslag og rom.

Det er samtidig vesentlig at det vi blir bekymret for hos barnet, ikke begrenses til kun å omfatte skolehverdagen. Det er en kjensgjerning at barn har med seg belastninger fra den ene arenaen til den andre og vice versa. Dette må det tas høyde for.

Om bekymring

Foreldrene må få vite at de vil bli innkalt til en samtale om barna deres, hvis skolen har en bekymring. Det er også viktig at foreldrene vet hva skolen mener med en bekymring, hva vi legger i det. Slik informasjon må gis foreldrene tidlig i skoleløpet. Mye usikkerhet kan forebygges ved at

foreldrene vet hva de går til når de blir innkalt til samtale. De vet også at de kan bli kalt inn til slike samtaler utenom de ordinære utviklingssamtalene.

Barns reaksjoner på vanskeligheter hjemme

Et problem hjemme påvirker gjerne hele familien – også barna. Dette må foreldrene få informasjon om. Eksempler på utfordringer i familien kan være rusmisbruk, psykisk eller somatisk sykdom, dødsfall, og påkjenninger som arbeidsledighet, skilsmisse eller konflikt. I slike tilfeller bør foreldrene informere de ansatte på skolen.

Skolen skal ikke vite alt, men nok til å kunnemøte barnet der det er naturlig. «*Jeg vet at det ikke er helt greit hjemme hos dere for tiden fordi pappa er syk...*», kan i mange tilfeller være nok til å støtte et barn. «*Da skjønner jeg jo at du må gjøre mye selv, og at det kan være lett å glemme/komme for sent etc.*»... Mange barn synes det er godt å vite at læreren vet.

En god anledning til å ta opp dette er når alle foreldre er samlet på første foreldremøte. Etter å ha sagt noe om hvor mye en ser frem til å være sammen med barna, bli kjent med dem og se de utvikle seg, så er det mulig å si noe om at det ikke er uvanlig at det i løpet av et barns tid på skolen også kan skje noe hjemme som kan oppleves som belastende for barnet. At barnet forandrer atferd kan være en konsekvens. At barnet skulker, kommer mye for sent og glemmer lekser kan være andre eksempler. I den sammenheng er det viktig at skolen vet noe, men ikke alt. Vi stiller ingen diagnoser, men er avhengig av den informasjonen vi får. Det at vi vet gjør at vi bedre kan støtte barnet når det har det vanskelig.

Noen skoler har, i tillegg til å ta det opp med foreldrene, også sendt ut et brev til alle foreldrene i etterkant. Forslag til et slikt brev ligger vedlagt.

Se vedlegg 1: Forslag til informasjonsbrev til foreldre

... og hvem ser JOHANNE?

Vi vet etter hvert mye om hva som skal til for at barn som vokser opp under vanskelige forhold likevel skal klare seg bra. Det handler i stor grad om å ha tilgang til omsorg, hjelp og støtte fra en eller flere voksne som barnet har tillit til. Dersom en eller begge foreldrene ikke er i stand til å gi barnet denne omsorgen og støtten, kan andre voksne i familien, venner av familien, eller voksne i barnehage, skole og fritidsaktiviteter ha denne rollen.

Resiliens

Resiliens er et fornorsket begrep for det engelske "resilience", og blir gjerne oversatt med motstandskraft eller mestring. Resiliens handler om motstandskraft mot å utvikle psykiske problemer, og god psykososial fungering til tross for opplevelse av risiko. Med andre ord normal fungering under unormale forhold, eller barn som klarer seg bra til tross for påkjenninger. Forskning viser at et viktig kjennetegn ved barn som utvikler resiliens, er at de har fått mye god omsorg og støtte de første leveårene, til tross for rusavhengighet og/eller fravær av én eller begge

foreldrene. Barns som utvikler resiliens har et godt selvbilde og sterk tro på å kunne greie seg selv.
(Kilde; Anne Inger Helmen Borge: "Resiliens – Risiko og sunn utvikling")

Dette betyr at voksne som er nær en Johanne, i familie, barnehage, skolen, eller i andre sammenhenger, kan spille en avgjørende rolle i barnets utvikling. Denne voksenpersonen kan være deg, eller en annen voksen som du bidrar til at får et godt forhold til Johanne.

Hvem skal hjelpe Johanne?

FNs konvensjon om barns rettigheter (barnekonvensjonen) slår fast at barn har rett til å vokse opp i et miljø fritt for vold og overgrep. Barn som likevel blir utsatt for dette har rett til nødvendig støtte, behandling og oppfølging.

Sammen med bestemmelser i barnehageloven og opplæringsloven gir dette ansatte i barnehage og skole *plikt* til å melde fra til barnevernstjenesten og/eller sosialtjenesten ved mistanke om problematiske forhold rundt et barn.

Når blir vi bekymret for et barn?

Vi kan ikke vite med sikkerhet hvilke betingelser barn lever under. Ikke alle kommer til å fortelle om sine vanskeligheter. Dersom foreldrene forteller oss det, så endrer imidlertid dette seg. Men i utgangspunktet kan vi ikke vite. Å være bekymret i forhold til et barn er noe alle som er i kontakt med barn vil oppleve. Grunnen til slike bekymringer er oftest noe man har sett hos barnet. Nedenstående liste må ses med bakgrunn i barnets normalsituasjon og hva det er rimelig å kunne forvente av barnet. Du må være ganske sikker på hvordan barnet er til vanlig for å kunne se om det har forandret seg.

Tegn hos barnet

- Lite mimikk
- Atferdsendringer
- Er ofte trist uten åpenbar årsak
- Kan ha vanskeligheter med å konsentrere seg.
- Kan ha vanskeligheter med å følge med på det som skjer eller blir forklart
- Urolig
- Blir ofte engstelig
- Ufrivillig vannlating og avføring
- Er mye alene. Problemer med å omgås og skaffe seg venner blant barn på samme alder.
- Manglende sosial tilhørighet
- Følelsesmessig ustabil
- Ekstremt pliktoppfyllende
- Retardasjon

(Kilde: "Fra bekymring til handling"/Helsedirektoratet, Voksne for Barn 2012).

Til denne listen kan vi legge til å komme mye for sent, ikke være forberedt, skulke, glemme utstyr og oppgaver og liknende.

Er det slik at alle barn som viser noe av dette har foreldre med rusproblemer eller annen sykdom? Nei, slik er det ikke. Er det da slik at deres foreldre sliter med andre ting? Ikke nødvendigvis det heller. Poenget med en slik oversikt er å bli bevisst på hva det er som gjør at vi blir bekymret for et barn. Det kan være slik at noen av disse barna har foreldre med rusproblemer eller andre problemer som for eksempel psykiske vansker. Men det kan også være at det er barnet som har det vanskelig og ikke foreldrene. Kanskje barnet er utsatt for mobbing eller blir trakassert av andre barn?

Ingen barn reagerer likt på det samme, og det samme barnet kan reagere likt på ulike belastninger. Det eneste vi kan gjøre er å bli bekymret over det vi faktisk ser.

Har du merket atferdsendring hos et barn bør du bli bekymret. Nå kan det jo vise seg etter nærmere undersøkelse at det ikke var noen grunn til å være bekymret, men det vet man aldri før en har undersøkt.

Hvem eier bekymringen?

En bekymring har karakter av at det er noe du ikke helt forstår, og som du trenger å forstå for å kunne gjøre noe. Utgangspunktet for en bekymring er ofte noe konkret. Det kan være noe du har sett eller hørt. Det kan ofte være vanskelig å sette ord på sine bekymringer. Følgende punkter for fremdrift kan være til hjelp:

1. Hva har du har lagt merke til som gjør deg bekymret?

Hva har du lagt merke til? Er det noe barnet har sagt eller gjort? Er det noe i måten barnet er på? Formuler gjerne noe om hva du tenker om det du har lagt merke til. Hvor lenge har du vært bekymret? Del tankene dine med en kollega, sammen kan dere vurdere veien videre.

2. Snakk med en kollega om det du har sett og som gjør deg bekymret

Når du snakker med andre så blir du også nødt til og konkret beskrive det du har sett. Deler din kollega din bekymring? Utfallet av samtalen kan være at kollegaen ikke har sett det samme som deg. Uansett er det viktig å gå videre til evt. rektor. I samtalen med rektor er det viktig å få avklart hva dere skal gjøre med:

- Det begge er enige om at dere har sett noe som dere synes er bekymringsfullt, eller
- Det den ene, men ikke den andre har lagt merke til noe og synes det er bekymringsfullt.

Å se tiden an eller vente for å se om det endrer seg igjen er ingen god løsning. Det å involvere en tredje person til å observere er bedre.

3. Observer barnet

Når det skal gjennomføres en observasjon er det viktig at det settes en tidsfrist for ny oppsummering – for eksempel to uker. I tillegg til å observere barnet i forhold til det som er bekymringsfullt kan følgende også vurderes:

- *Barnets* emosjonelle tilstand
- *Barnets* evne til å inngå sosiale relasjoner
- *Barnets* fysiske tilstand
- *Barnets* utvikling i forhold til alder
- *Barnets* relasjon og kontakt med andre lærere/ansatte også SFO
- Hva sier barnets væremåte om dets selvtillit og egenverdi?

Det er også viktig å vurdere om barnet er i akutt fare (mistanke om vold eller om det kan være utsatt for overgrep). I slike tilfeller er det bedre å handle umiddelbart enn å gjennomføre observasjoner og kartlegginger. Skolen skal ha retningslinjer for hvordan de skal gå frem ved slike mistanker.

Bruk vedlegg 2: Observasjonsskjema

4. Snakke med barn

Planlegging og forberedelser

I planleggingen av en samtale med et barn bør en ta utgangspunkt i følgende:

- **Hvor godt liker jeg barnet?**
- **Hvor godt liker barnet meg?**
 - Det kan høres merkelig ut å starte slik, men det er ikke utenkelig at en samtale med et barn kan bli bedre dersom den som samtaler liker barnet.
 - Det samme gjelder andre veien

- **Hva skal vi snakke om?**

- Det er best å ta utgangspunkt i noe som er konkret, noe du har sett eller lagt merke til. Eksempler på dette kan være: Barnet kommer for sent, kommer ikke inn etter friminuttet, har forandret seg, trøtt, mye sint, sloss og så videre.

- **Hvorfor skal vi snakke sammen?**

- Barnet trenger å vite hvorfor dere skal ha en samtale. Tenk gjennom hvordan skal du forklare barnet hvorfor du vil snakke med det. Ta utgangspunkt i noe du eller andre har sett, lagt merke til eller lurer på.

Sørg for at du har tilstrekkelig kjennskap til barnet før du setter deg ned sammen med det. Ikke bare rent skolemessige forhold, men at du vet hvilke fritidsaktiviteter barnet har, hvem han eller hun er sammen med, søsken og så videre. Er den kjennskapen du selv har utilstrekkelig bør du forhøre deg med noen andre. Fortell hva du har tenkt til å ta opp med barnet, og om det er noe vedkommende tenker det er spesielt viktig å være oppmerksom på. Det vil alltid være en fordel å snakke med flere kollegaer.

Som prinsipp bør man nesten alltid snakke med barn om hvordan det er å være dem. Det vil alltid være en god ide å ha gjennomført Psykologisk førstehjelp i klassen. Om du ikke har hørt om dette verktøyet, se mer på vfb.no/psykologiskforstehjelp. På den måten får elevene et hjelpemiddel de kan bruke når de opplever at noe er vanskelig eller utfordrende. I Psykologisk førstehjelp er det en «hjelpehånd» som i mange tilfeller kan brukes. Samtidig er det viktig å understreke at det å fylle ut en hjelpehånd og å fokusere på positive tanker ikke alltid er nok. Problemer som følge av rusmisbruk hjemme kan ikke gjøres bra gjennom grønne tanker alene.

Om å ha samtaler med barn – å bli møtt med anerkjennelse

Når en skal snakke med barn, er det på forhånd viktig å ha vurdert barnets alder og modenhet. Med små barn kan det også være begrensninger i forhold til hva de kan forstå. Det er uansett viktig å være så konkret som mulig. Om man på forhånd har jobbet med Grønne tanker – glade barn, så er det en fordel.

Å snakke med barn man er bekymret for, vil naturligvis ikke være det samme som å beskrive bekymringen til en kollega. Barn kan lett tenke «*Er hvordan jeg har det, oppfører meg, eller det jeg opplever, feil?*». Det ønsker vi jo ikke. Det vi ønsker er å gi barnet anerkjennelse. Et barn som er lei seg eller trist trenger ikke å bli møtt med vår bekymring.

Om du har lagt merke til konkrete hendelser, kan du forsøke å knytte disse til det du vil snakke om. For eksempel «*I går så jeg at du xxx kranglet og kjeftet på hverandre, og da tenkte jeg at dere kanskje er uvenner og at det er derfor du er trist nå ...*» Og «*Er det noe du vil fortelle meg?*».

Om du får et nei til svar så kan du spørre om det er andre barnet har lyst til å prate med, men samtidig understreke at det ikke er feil og ikke vil snakke om det. Det kan jo være at barnet vil komme til deg senere. I slike sammenhenger kan det være fint som barn å vite at det alltid har mulighet til å oppsøke deg hvis det likevel skulle få lyst til å fortelle. Poenget er å ikke presse barnet.

Har du sett hendelser i forkant av at barnet ble sint eller lei seg kan du ta opp dette. Si noe om hva du tenker om det ut fra følelsene barnet viser. Ikke for å fortelle at det barnet viser er feil,

men for å si at det er naturlige følelser dersom man får kjeft/blir ertet/ramler av sykkelen og så videre. Det kan gjøres på samme måte dersom barnet forteller at det er fordi mamma er syk, at pappa er mye sint for tiden eller at en av foreldrene har mistet jobben.

Det viktigste er å anerkjenne og å normalisere følelsene barnet viser. «*Da er det jo ikke noe rart at du er lei deg. Lurer du på hvordan det er med mamma når du er her på skolen? Kanskje vi kan gå og ringe til mamma og spørre?*»

5. Planlegg involvering av foreldre

Gjennom observasjonen har du enten fått bekreftet bekymringen din eller fått den avkreftet. Har den blitt bekreftet, så oppsummerer du med utgangspunkt i det dere har observert og planlegger en samtale med foreldrene.

I denne prosessen bør dere diskutere:

- Hvordan tror vi det vi har observert oppleves fra barnets ståsted?
- Hvordan tar vi kontakt med foreldrene?
- Hvem skal gjennomføre samtalen med foreldrene?
- Hvordan skal vi presentere bekymringen?
- Hvilke ressurser/muligheter har vi å spille på i forhold til videre oppfølging av barnet? Trengs det ekstra ressurser?

6. Samtale med foreldrene

Utgangspunktet for en samtale med foreldrene er din bekymring for barnet. Man kan ikke vite om det er noe med foreldrene som kan forklare barnets oppførsel, med mindre man er informert. Mistanker og rykter gjelder ikke som fakta!

Deres oppgave er heller ikke å stille en diagnose på foreldrene. Deres oppgave er å snakke med foreldrene om barnet deres og forsøke å få til et samarbeid som er til beste for barnet sett i forhold til den bekymringen du har. I en samtale med foreldrene bør dere holde fokus på barnets perspektiv.

Les mer om foreldresamtalen under «Involvering av foreldrene».

7. Involver eventuelt andre instanser

Dette gjøres ved behov og må som regel skje i samråd med foreldrene. Det vil i de fleste tilfeller være en fordel å drøfte en sak anonymt.

Involvering av foreldrene

Å snakke med foreldrene om barnets perspektiv

Hvordan oppleves det sett fra barnets ståsted? En slik samtale må man ha med foreldrene. Det er tross alt de som kjenner barna sine best. For å kunne hjelpe og støtte barnet best mulig er barnets opplevelse av situasjonen av stor betydning.

Dersom det er barnet som kommer og forteller om noe som oppleves vanskelig er det viktig å sammen med barnet bli enige om hvordan foreldrene skal involveres og hva som skal fortelles. Du bør tilby seg å snakke med foreldrene for barnet. Dette faller selvfølgelig bort dersom det barnet forteller handler om vold, mishandling eller overgrep. Dette har man vanligvis rutiner for på den enkelte skole.

Foreldresamtalen

I en slik samtale bør du fokusere på to ting:

- *Å se barnets perspektiv og å ta barnets perspektiv*
- *Å gjøre noe aktivt for å støtte barnet*

Tenk deg at dette er stillaset som skal bære den støtte og hjelp barnet skal få.

Det *å se barnets perspektiv og å ta barnets perspektiv* går på, først å kunne rette fokus mot barnet, og så bruke dette til å se barnets omgivelser. Dette er et samarbeid mellom foreldre og skole. Det store spørsmålet blir hvordan det er å være barnet? I denne prosessen er man opptatt av å kartlegge barnet. Kunnskap og kjennskap om barnet er det sentrale.

- Hvem er han eller hun?
- Hva liker han eller hun?
- Hvordan er han eller hun seg selv hjemme og på skolen?

Å få foreldrene til å fortelle om barnet er en god innfallsvinkel. En videre strategi kan være at alle ser seg og sitt system (familie og skole) utenfra og stiller seg spørsmål om det er noe der som kan være med å påvirke barnet med bakgrunn i bekymringen.

Å gjøre noe aktivt for å støtte barnet vil være det man er med på å initiere eller selv setter i gang med tanke på å gjøre situasjonen bedre for et barn. Det er mer barnets behov enn egne reserverasjoner som styrer prosessen.

Presentasjon av bekymringen

Utgangspunktet for samtalen med foreldrene er den bekymringen dere har knyttet til barnet. Måten bekymringen presenteres på kan være avgjørende for hvilken vei samtalen tar.

Presentasjonen må åpne for å se barnets perspektiv. «*Vår bekymring er at hun er lei seg*», er kanskje ikke det beste utgangspunktet for å åpne en dialog om barnets perspektiv. Det beste er å presentere bekymringen i en kontekst hvor du selv er mer involvert. «*Over en periode synes vi at vi har sett at Johanne er lei seg oftere enn vanlig. Til vanlig er hun jo både sprudlende og glad. Det virker som om hun rett og slett ikke trives på skolen. Hvordan opplever dere at hun har det på skolen? Vi er usikre på hva vi skal gjøre for å hjelpe henne.*»

Er det slik at fravær er den store bekymringen så er det dét som presenteres. Men selv da kan det jo være best å ta utgangspunkt i elevens trivsel. Det gir en større åpning for å kunne snakke om Johannes perspektiv sammen, og mindre sannsynlig at mistenksomhet og usikkerhet kommer i veien. Vær tydelig på hvem som har bekymringen og at man har ansvar. Indirekte utfordres alle til å se barnets perspektiv. Gi konkrete eksempler i form av observasjonene som er gjort. Det er derfor viktig å ha et godt observasjonsgrunnlag.

Å ta barnets perspektiv innover seg vil innebære at du ser at barnet har det vanskelig og at det er noe som plager barnet og virker hemmende på mulighetene for å utfolde seg. Overgangen fra å se til å ta barnets perspektiv er ikke nødvendigvis lett. Det innebærer en erkjennelse av at noe er vanskelig for barnet.

At det er noe som plager barnet betyr ikke nødvendigvis at det er greit å snakke om hva det kan være. Man kan samarbeide om gode løsninger for å gjøre skoledagen lettere for barnet, selv om skolen ikke vet hva som skjer hjemme. Vi har ulike grenser for hva vi ønsker å formidle fra hjemmesfæren. Vi hverken skal eller kan forvente at foreldre skal fortelle om vanskelige hendelser i familien eller sine egne problemer. Det betyr ikke at foreldrene ikke forstår at det er det som påvirker. Det betyr heller ikke at foreldrene ikke vil støtte barnet sitt. Man kan ha erkjent at noe oppleves som vanskelig for barnet selv om man ikke forteller hva det er. Det kan jo også være at foreldrene får oppfølging fra andre instanser.

Noen ganger kan det være at foreldre selv ønsker å fortelle om utfordringer i familien som en måte å forklare barnets væremåte på. I slike tilfeller er det viktig å anerkjenne foreldrene for at de forteller, samtidig som en sier noe om hvor viktig det er for skolen å få slik informasjon, med tanke på å kunne støtte barnet. Da opplever foreldrene at de gjør noe bra. Det skal vi alltid støtte oppunder.

Når foreldre har sett og tatt barnets perspektiv vil det kunne åpne seg muligheter med tanke på å støtte barnet i dets utvikling. Det blir viktig å involvere foreldrene i kunnskapen en har om barns utvikling, mestring og i det store og hele hvordan en kan støtte barn som har det vanskelig. Det skal danne utgangspunkt for den støtten man gir barnet sitt.

Konkrete tips til gjennomføring av foreldresamtalen

- **Servering**
Det kan være godt å ha noe å holde i mens samtalen gjennomføres. Kaffe, te, vann eller liknende kan ha flere funksjoner.
- **Hvordan sitter vi?**

Vær bevisst på hvordan dere sitter. Ikke for tett, men med litt luft mellom. Sørg for at det ikke blir ansikt til ansikt, men at foreldrene har mulighet til å se på noe annet enn bare deg. Å sitte på skrå mot hverandre gjør at dere må snu litt på hodet for å se på hverandre. Da er det ikke så påfallende om foreldrene ikke ser på deg.

- **Å begynne samtalen**

Si noe om målet for samtalen og gjør nødvendige avklaringer for tidsramme og så videre.

En god åpningsreplik kan være: «*Så fint at vi fikk til dette møtet. Var det vanskelig å komme fra?*»

Foreldre må bli anerkjent for det gode de gjør som foreldre. Å si noe bra om barna varmer ekstra godt. Gjerne noe som barnet er god til, liker å gjøre, kan veldig godt. Det trenger ikke nødvendigvis bare å handle om skole. Viser du foreldrene at du kjenner barnet godt er sannsynligheten for at du også liker baret godt tilstede. Det setter foreldre pris på.

- **Fra det generelle til det spesielle**

Det kan være naturlig å si noe om barn generelt. Hva vet vi om barn som har det som Johanne? Hva vet vi om det som kan være utfordrende barn som har det slik? Det neste steget er så å spørre hva moren tenker om Johanne i forhold til det generelle. Denne måten å veksle mellom det generelle og det spesielle, det som gjelder Johanne, viser seg å fungere godt i praksis.

- **Noen får nok**

Vi har ulik terskel for hvor mye vi kan ta inn i løpet av en samtale. Det er ikke uvanlig at man må avtale en ny samtale for å komme videre. Ofte merker man på dem man snakker med at det en sier ikke går inn. Da er det gjerne best å stoppe opp for kanskje å avtale en ny samtale. Kanskje man trenger å summe seg, snakke med ektefelle, samboer eller en venn.

- **Noen begynner å gråte**

Det kan skje at den man samtaler med begynner å gråte. Ha gjerne tilgjengelig noe papir. De bør ikke stå på bordet, men være tilgjengelig. Det er ikke nødvendigvis slik at man skal trøste eller avslutte samtalen fordi noen begynner å gråte. Det beste er å spørre vedkommende selv om det er greit å fortsette, eller om det er behov for en pause, uten å kommentere at vedkommende gråter. Å trøste kan for mange oppleves som om at man kommer for nær.

- **Noen blir sinte**

Noen foreldre blir sinte dersom de opplever å bli presset. At noen reagerer med sinne kan bety at du har gått for langt. Det kan være fornuftig å beklage. Det er ikke uvanlig at den som blir sint beklager sin måte å reagere på da. Det å bli presset kan ødelegge dialogen.

- **Hvordan avslutte foreldesamtalen?**

- La alltid foreldrene få muligheten til å si noe om hvordan møtet har vært/hva de sitter igjen med. Hva synes de om å bli innkalt til samtale?
- Spør om det er noe de ikke har fått sagt, eller noe de vil spørre om?
- Gjør alltid en avtale om nytt møte.

Bruk et skjema der du i samarbeid med foreldrene planlegger den videre innsatsen for barnet. Skjemaet inneholder følgende punkter:

- Hva bekymringen for barnet skyldes

- Ønskede endringer for barnet eller barnets situasjon
- Hva skolen/ annen aktuell instans kan gjøre
- Hva foreldrene kan gjøre
- Når neste møte med skolen evt. annen aktuell instans skal være
- Hva skal være oppnådd innen neste møte
- Evt. presisere om det er avtalt å kontakte ekstern støtte (PPT, tverrfaglig team, barnevernet el. andre)
- Dato og underskrift

Det kan også være en mal for referatet som settes opp etter en foreldresamtale.

Sørg for at foreldrene får en kopi med hjem.

(Kilde: Barn i rusfamilier – tidlig intervensjon. Handlingsveiledning. Borgestadklinikken 2007).

Se vedlegg 3: Tiltaksoversikt

Det kan være at foreldrene trenger å få tiden etter møtet til å tenke seg om og at det er lettere å formidle noe når de er bedre forberedt. Selv om de har forberedt seg til det møtet dere nå har hatt, så kan det godt være at de ikke fikk formidlet det de ønsket fordi møtet ikke ble helt som de hadde forventet. Alle mennesker kan synes det er vanskelig å løsrive seg fra forventningene sine. Det betyr at forventningene våre ofte kan spille oss et puss når vi møter på noe som var uventet. Et resultat av det kan bli taushet.

Del 2. Vedlegg og verktøy til bruk i arbeidet

Rådgivning

Har du spørsmål om barn som er pårørende? Kontakt Voksne for Barns rådgivere på telefon 810 03 940 eller skriftlig på vfb.no/radgivning
Alle henvendelser til oss er anonyme.

Oversikt vedlegg:

Vedlegg 1: Informasjonsbrev til foreldre

Vedlegg 2: Observasjonsskjema

Vedlegg 3: Tiltaksoversikt

Vedlegg 4: Om samtalemotodikk

Vedlegg 5: Hvis rusede foreldre kommer for å hente barnet

Vedlegg 1: Eksempel på informasjonsbrev til foreldrene

Bedre kommunikasjon om utfordringer i hverdagen

Xxx skole har hatt bedre samarbeid mellom hjem og skole som satsingsområde de siste årene, og vi synes vi opplever en stadig bedre og mer åpen kontakt med dere som foreldre. Stadig flere foreldre tar kontakt med skolen, slik at vi sammen kan skape en best mulig skolesituasjon for deres barn. Dette samarbeidet med dere er en av de største ressursene vi har i dette arbeidet, og vi ønsker derfor å gjøre det enda bedre.

Skolen prøver å tilpasse det vi gjør for hver enkelt elev ut fra alder, utviklingsnivå, interesser og sterke/svake sider. Dette jobber vi hele tiden for å bli bedre på for å kunne gi enda bedre omsorg for elever som opplever påkjenninger og utfordringer. Dette kan være at noen som står en nær går bort, blir syke eller utsatt for ulykker. Noen opplever vanskelige og konfliktfylte perioder i forbindelse med skilsmisse, og andre får kjenne økonomiske kriser på nært hold ved tap av jobb, hus eller lignende. Dette kan gå sterkt inn på barnet, og påvirke læreevnen over kort eller lengere tid. Vi vet at barn som opplever usikkerhet, angst, depresjon og tristhet ofte har konsentrasjonsproblemer.

Vi som arbeider på Xxx skole tror vi kan bli enda bedre til å hjelpe eleven dersom vi blir informert om slike forhold hjemme så tidlig som mulig. Barn kan endre seg når de ikke har det bra. Det kan gjøre at vi må forholde oss annerledes til dem, og da er det til stor hjelp for oss å vite hvorfor. Da kan vi i perioder redusere forventninger og krav og vise omtanke og omsorg. En dialog med dere om dette gjør at vi kan være en enda bedre lærer og voksenperson for barnet ditt i vanskelige perioder.

Dere bestemmer selvsagt selv hva dere vil fortelle om, og hva som ikke angår oss. Vi trenger ikke personlige detaljer, men det er svært nyttig og nødvendig at vi får vite at barnet ditt har det vanskelig.

Vi ser frem til et godt, åpent og gjensidig samarbeid, slik at vi kan vise bedre omsorg og tilrettelegge undervisningen bedre for hver enkelt elev.

Hilsen oss som arbeider på Xxx Skole.

Vedlegg 2: Observasjonsskjema

Hva har du har lagt merke til som gjør deg bekymret? Skriv ned observasjonene dine så konkret som mulig. Hva har du lagt merke til? Er det noe barnet har sagt? Er det noe barnet har gjort? Er det noe i måten barnet er på? Si gjerne noe om hva du tenker om det du har lagt merke til? Hvor lenge har du vært bekymret?	
1. Hvordan vil du beskrive barnet?	
<ul style="list-style-type: none">• Utholdende / konsentrert	
<ul style="list-style-type: none">• Sliten utholdenhet/Vanskelig for å konsentrere seg	
<ul style="list-style-type: none">• Omgjengelig / lett for å ta kontakt / få kontakt med andre	
<ul style="list-style-type: none">• Lett for å isolere seg / tar ikke ofte kontakt med andre	
<ul style="list-style-type: none">• Ekstrovert	
<ul style="list-style-type: none">• Introvert	
<ul style="list-style-type: none">• Oppfarende	
<ul style="list-style-type: none">• Stille	
2. Er dette et barn det er lett å like?	
<ul style="list-style-type: none">• Hva er det som gjør at det er lett å like?	
3. Er dette et barn det er lett å mislike?	
<ul style="list-style-type: none">• Hva er det som gjør at det er lett å mislike barnet?	
<ul style="list-style-type: none">• Er det noen som synes spesielt godt om dette barnet?	

4. Har barnet endret seg?	
Hvis ja: <ul style="list-style-type: none"> • Kan du beskrive hva endringen består i? Før: Etter: 	
Hvis nei: <ul style="list-style-type: none"> • Er det noe som fremstår som påfallende hos barnet? 	
5. Har barnet noen å være sammen med på skolen?	
<ul style="list-style-type: none"> • Prøv å navngi hvem det er 	
6. Er det alltid samme nivå på de faglige prestasjonene?	
Hvis ja: <ul style="list-style-type: none"> • Får barnet mye positiv oppmerksomhet rundt det? 	
Hvis nei: <ul style="list-style-type: none"> - Er det tydelig forskjeller? - Er det noen sammenheng eller tilfeldig (samme faget eller varierer fra gang til gang?) - Er det i perioder? - Er det andre endringer ved barnet i slike perioder? 	
7. Har barnet alltid med matpakke eller er det påfallende sjeldent at barnet har det med?	
8. Har barnet mye fravær eller kommer ofte for sent?	
9. Er det noe uvanlig ved de hygieniske forhold?	
10. Virker barnet forberedt til skolen, er leksene gjort, utstyr med?	

11. Fungerer samarbeid med hjemmet?

Er det noe av det du her beskriver som du synes er bekymringsfullt? Er det noe av det du beskriver som hemmer barnet? Er det noe av dette som fremmer barnets velvære og trivsel? Er det noe av dette du ikke helt forstår? Er du sikker på at du har oppfattet dette riktig? Det vil være en fordel å snakke med en kollega om din bekymring. Kanskje kan kollegaen kan observere barnet.

12. Hvordan oppfatter din kollega eleven?

13. Annet?

Vedlegg 3: Tiltaksplan

Samarbeid skole/hjem i planleggingen av den videre innsatsen for barnet.

Bakgrunn for bekymringen for eleven	
Ønskede endringer for eleven/elevens situasjon	
Hva skolen/ annen aktuell instans skal gjøre	
Hva foreldrene kan gjøre	
Neste møte med skolen evt. annen aktuell instans skal avvikles:	
Hva skal være oppnådd innen neste møte?	
Er det avtalt å kontakte ekstern støtte (PPT, tverrfaglig team, barnevernet el.andre)?	
Dato og underskrift skole:	Dato og underskrift foreldre/foresatte:

(Kilde: Barn i rusfamilier – tidlig intervensjon. Handlungsveiledning. Borgestadklinikken 2007).

Vedlegg 4: Om samtalemotodikk

Forskerne Kari Gamst og Åse Langballe har utviklet en dialogisk samtalemotode for målrettede samtaler med barn. Målet er å få fram barnets fortelling om selvpoplevde hendelser så fritt og spontant som mulig, uten at den voksne legger føringer for innholdet.

Her er deres råd for en god samtale:

Forberedelse: Sørg for å være godt forberedt, både praktisk og mentalt. Finn et godt egnet sted, der barnet føler seg trygt og der samtalen kan foregå uforstyrret. Tenk gjennom hva du vil snakke om, hvilke svar du kan få, og hvordan du vil reagere på dem.

Kontaktetablering: En kan ikke vente at et barn skal kunne snakke om vanskelige ting før det føler seg trygt. Det vil ofte være behov for litt "small-talk" først. "Hva har du gjort i dag?" Først når barnet slapper av og det er utviklet kontakt mellom barnet og deg, kan du dreie samtalen inn mot det du egentlig ønsker å snakke om.

Innledende prosedyrer: Du må sikre deg at barnet oppfatter hensikten med samtalen, og at situasjonen er forutsigbar for barnet. Si gjerne hvor lang tid det vil ta, og at det er bare dere to som skal snakke sammen.

Introduksjon til tema: Ta gjerne utgangspunkt i noe konkret, for eksempel "Du sa i går at ingen hjemme hos dere er glad i deg. Det har jeg lyst til å snakke med deg om". Bruk jeg-form, og vis tydelig interesse. "Jeg vil gjerne vite hvordan du har det". Få fram at barnet vet mest om seg selv, og at du er nysgjerrig på å høre. Vær direkte i spørsmålene, og ikke la redsel for å påvirke eller påføre barnet smerte føre til at du blir uklar. Det kan virke forvirrende på barnet.

Fri fortelling: Målet her er å få informasjon gjennom barnets frie og spontane fortelling. Ikke avbryt selv om barnet kommer inn på sensitive temaer. Reduser antallet spørsmål, og la barnet få opplevelse av å bli lyttet til og bli tatt på alvor. Bruk åpne spørsmål som "Fortell meg om ...". Ikke gi deg selv om barnet ikke vil fortelle. Bruk andre spørsmål og innfallsvinkler, for eksempel ved å la barnet tegne noe dere kan snakke om etterpå.

Sonderende fase: Barnets frie fortelling vil sjelden kunne stå alene. Du vil ha behov for tilleggsinformasjon. Her kan du både klargjøre det barnet har fortalt, og innføre nye temaer. For eksempel "Du fortalte i stad at moren din og samboeren kranglet. Fortell mer om det".

Avslutning: En strukturert samtale skal avsluttes på en positiv måte. Det er viktig at barnet ikke sitter igjen med en følelse av skyld eller redsel å ha sagt for mye, eller for ikke å ha klart å fortelle noe. I avslutningen bør den voksne oppsummere det som har kommet fram, og barnet kan få korrigere eller komme med tillegg. Det er viktig at barnet får stille spørsmål om hva som vil skje videre. Vær ærlig, og si for eksempel "For at ting skal bli bedre for deg, må jeg fortelle om dette til...".

Åpne og lukkede spørsmål

Åpne spørsmål stimulerer barnet til en spontan og fri fortelling. Barnet sier: «Jeg var helt alene om kvelden, da var jeg veldig redd». Den voksne sier: «Fortell meg så godt du kan om da du var redd...Fortell mer om det...» Barnet sier: «Pappa var så sint på mamma, han velta stoler og bord.» Den voksne sier: «Fortell meg hva som skjer når pappa velter stoler og bord».

Lukkede spørsmål hindrer en åpen dialog. Denne spørsmålsformen gir ofte ja og nei-svar, eller husker ikke/vet ikke-svar. Eksempel: «Er du ofte alene?» «Kan du fortelle meg litt om når du var alene om kvelden?... Vil du/har du lyst/ husker du...»

Årsaksorienterte spørsmål er krevende å svare på for små barn, som ikke har innsikt i årsak til egne handlinger eller følelsesreaksjoner. Eksempel: «Hvorfor var pappaen din så sinna på mamma? Hvorfor gikk mammaen din ut da?» Still heller spørsmål som leder til konkret handling: «hva skjer når pappaen din er sint på mamma»...«hva skjer så?» «Hvordan er det for deg?»

Huskeliste for målrettede samtaler med barn:

- Vær forberedt! Ha et egnet rom, finn ut mest mulig om barnets situasjon, ha beredskapen i orden.
- Finn noe konkret som utgangspunkt for samtalen: «Det du sa i garderoben om at ingen er glad i deg...»
- Husk at barnet er eksperten på sin situasjon.
- Ikke avspor samtalen fra temaet, selv om det som kommer frem er smertefullt å høre.
- Vær bevisst på hvordan du stiller spørsmålene, slik at barnet får anledning til å fortelle mest mulig spontant og fritt.
- Sørg for en positiv avslutning

(Kilde: Kari Gamst/Åse Langballe; i Magasinet Voksne for Barn 5/2008 og i boka "Kommunikasjon med barn. Den strukturerte samtalen", SEBU forlag 2001.)

Vedlegg 5: Hvis rusede foreldre kommer for å hente barnet

Hvis det er mistanke eller kunnskap om at den som henter barnet fra SFO er beruset, ta dere tid til å ta en prat med forelderen. Dersom mistanken om at forelderen er beruset blir styrket, bør dere først sjekke ut om det finnes en edru person i hjemmet, som er der når barnet kommer hjem. Hvis ingen svarer hjemme, og det heller ikke finnes noen andre i barnets familie e.l. som kan kontaktes, må personalet vurdere om forelderen er i stand til å ta vare på barnet eller om de skal foreslå at barnet holdes tilbake på skolen/skolefritidsordningen.

Vurderer dere det slik at barnet blir utsatt for fare ved å følge forelderen hjem, skal barnevernet/barnevernsvakten kontaktes.

Dersom dere lar barnet bli med forelderen hjem, må dere oppfordre forelderen til ikke selv å kjøre bil. Hvis han/hun likevel insisterer på å gjøre det, må politiet varsles. Det får forelderen beskjed om. Dersom forelderen lar barnet være igjen på SFO/skolen, må barnevernet varsles, slik at de kan ta hånd om barnet. Hvis kontoret er stengt, bør barnevernsvakta kontaktes. Inntil andre kan overta, bør personalet kunne ta vare på barnet.

Personalet skal ikke med makt forsøke å hindre utlevering av barnet. Maktanvendelse er politiets oppgave.

Etter en episode som beskrevet over må personalet skrive ned, så nøyaktig som mulig, hva som skjedde:

- *dato og klokkeslett*
- *hva som ble sagt*
- *hva som ble gjort*

Leder orienteres så raskt som mulig, og denne vurderer om det er grunn til å kontakte barnevernet og/eller sosialtjenesten – jf Barnehagelovens § 21 og 22. Foreldrene til barnet kalles inn til samtale med SFO/skolen så raskt som mulig for å drøfte det som skjedde. Formålet med samtalen er både å gi uttrykk for at det å møte beruset opp for å hente sitt barn, er helt uakseptabelt, og også å prøve å finne ut omforelderen(e) har et rusmiddelproblem som kan være skadelig for barnet.

Normalen bør være at barnevernstjenesten underrettes dersom foreldrene har vært beruset da de hentet barnet. Unntaket kan være dersom dette var første gang, og personalet – etter samtale med foreldrene, vurderer det som skjedde som en engangshendelse.

(Kilde: Barn i rusfamilier – tidlig intervensjon. Handlingsveiledning. Borgestadklinikken 2007).